

מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון תש"ף

כרך ז

עורכים:

פרופ' משה צפור
פרופ' אהרן מונדשיין
ד"ר אליסיה גרינבנק

מועצת המערכת:

פרופ' מיכאל אביעוז
פרופ' בנימין בר-תקווה
פרופ' אורציון ברתנא
הרב פרופ' שלמה זלמן הבלין
פרופ' שמיר יונה
פרופ' אהרן ממן
פרופ' אסתר עדי-יפה
פרופ' יצחק קלימי
פרופ' ישראל ריץ'
פרופ' אביגדור שנאן

עריכה לשונית

עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: בת-שבע הרוש
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

תש"ף 2020
ISSN 2664-553X

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד"ר אבטח 79239, טל' 08-8511900
דוא"ל givaa@washington.ac.il
אתר המכללה www.washington.ac.il

תוכן

7	דבר ראש המכללה
11	דבר המערכת
15	רשימת כותבי המאמרים

שער ראשון | יהדות

21	לדרך השימוש בפעלים המקראיים גר"ש ו-של"ח: משחק-רדיפה במגרשן של מילים סמי-נרדפות	משה צפור
31	פיוטי העקידה של ר' יוסף בכור שור ור' אפרים מרגנסבורג	בן ציון אשל
57	רעיון ה"דביקות" במשנתו של בעל "יושר דברי אמת"	יהושפט נבו

שער שני | ספרות ושירה

75	שירת התנ"ך של דודו ברק	יוסף פריאל
99	השאיפה הקמאית לפריון לאחר אובדן חיים. סיפורי "יציאת נשים לקראת" בתנ"ך ומחוצה לו: מבט אינטרדיסציפלינרי	אפרת בוכריס
127	עקבות בעקבות העקבות, מסה על הספר "עקבות ביים" מאת יורם מלצר	כרמלה סרנגה

שער שלישי | חינוך והוראה

- 161 אליסיה גרינבנק
ושיראל זריהן וקנין
שיפוט מוסרי, תקווה וקוהרנטיות בקרב מתבגרים עם לקות למידה, מתבגרים עם לקות למידה פורעי חוק, ומתבגרים ללא לקות למידה
- 177 אורית הוד שמר
תפיסתן של סטודנטיות להוראה את ערכם החינוכי של חדרי הבריחה
- 193 סאאיד בשארה
ויצחק וייס
הקשר בין עומס קוגניטיבי ורמת קשיבות ובין מסוגלות עצמית בקרב סטודנטים עם לקויות למידה וסטודנטים ללא לקויות למידה
- 215 שרה זמיר
חינוך אזרחי ופטריוטיות: הילכו שניהם יחדיו?
- 229 אפרת בנג'ז'
"מתחת ללקות מסתתר ילד עם יכולות גבוהות" - קשיים של מורים לתלמידים עם תווית כפולה - מחוננות עם לקות למידה או עם הפרעת קשב, ריכוז והיפראקטיביות (ADHD)

שער רביעי | חינוך גופני ובריאות

- 253 עופר קיס ודני מורן
אימוני התנגדות במבוגרים הסובלים ממחלות המזוהות עם הגיל המבוגר / מאמר דעה
- 273 קרן ששונקר,
רחלי מגנזי
ודני מורן
הקשר בין גמישות שרירי פושטי הירך לכאבי גב תחתון במבוגרים / מאמר דעה
- 285 לילך גלעד כהן
ודני מורן
החרדים חרדים לבריאותם? תהליכי קידום בריאות בקרב אוכלוסיית החרדים בישראל / מאמר דעה
- 307 אסתר גולדשטיין,
אלה שובל,
מיכל ארנון,
גרשון טננבאום
אומדני קשר בין פעילות גופנית מאורגנת אחרי שעות הלימודים לבין מדדי עצם וחוזק שריר של ילדים צעירים

שער רביעי | סקירת ספרות

329 אהרן מונדשיין ביקורת על ספרם של איילה משאלי ומשה צפור -
פירושו של ראב"ע ל'אסתר'

E7

תקצירים מתורגמים

מחברי המאמרים

ד"ר מיכל ארנון

היחידה לניתוח נתונים, המכללה האקדמית בווינגייט
michalar@wincol.ac.il

ד"ר אפרת בוכריס

החוג לתנ"ך והחוג לחינוך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
Efratb1967@gmail.com

ד"ר אפרת בנג'י

החוג לגיל הרך והחוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון והמכללה
האקדמית בית ברל
bengiog@gmail.com

בן ציון אשל

המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר-אילן
benzion120@gmail.com

ד"ר סאאיד בשארה

החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית בית ברל; המחלקה לחינוך ולפסיכולוגיה,
האוניברסיטה הפתוחה
saied@beitberl.ac.il

ד"ר אסתר גולדשטיין

החוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון; בית הספר לחינוך,
המכללה האקדמית בווינגייט
Ester@wincol.ac.il

לילך גלעד כהן

דוקטורנטית בבית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל; ראש מנהל הסטודנטים,
המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
lilachcohen1973@gmail.com

ד"ר אליסיה גרינבנק

ראש החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
gralicia2@gmail.com

ד"ר אורית הוד שמר
 החוג לגיל הרך, המכללה האקדמית ע"ש קיי
 oritshemer@gmail.com

ד"ר יצחק וייס
 המחלקה לחינוך, אוניברסיטת בר אילן
 itzhak.weiss10@gmail.com

פרופ' שרה זמיר
 ראש היחידה לקידום ההוראה, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון; בית הספר
 לתארים מתקדמים, המכללה האקדמית אחווה
 sarazamir5@gmail.com

שיראל זריהן וקנין
 מורה בחינוך מיוחד, משרד החינוך
 shirel7822@gmail.com

פרופ' גרשון טננבאום
 ראש חטיבת התואר השני של פסיכולוגיית ספורט, בית הספר לפסיכולוגיה על שם ברוך
 איבצ'ר, המרכז הבינתחומי, הרצליה
 gtenenbaum@fsu.edu

פרופ' אהרן מונרשיין
 החוג לתנ"ך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון והמכללה האקדמית לחינוך
 תלפיות
 ronim@talpiot.ac.il

פרופ' דניאל מורן
 המחלקה לניהול מערכות בריאות, אוניברסיטת אריאל
 dani.moran@sheba.health.gov.il

פרופ' רחלי מגנזי
 התוכנית לניהול מערכות בריאות, המחלקה לניהול, אוניברסיטת בר אילן
 Racheli.Magnezi@biu.ac.il

ד"ר יהושפט נבו
 החוג לתנ"ך, מכללת שאנן
 yehoshafat100@gmail.com

ד"ר כרמלה סרנגה

החוג לספרות, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון והמכללה האקדמית אשקלון
carmelasar@hotmail.com

ד"ר יוסף פריאל

החוג לתנ"ך והחוג לגיל הרך במכללת גבעת וושינגטון, החוג לתנ"ך במכללת אורות;
תנ"ך וחקר הזמר העברי, אוניברסיטת בר אילן
priel483@gmail.com

פרופ' משה צפור

ראש החוג לתנ"ך וראש התוכנית לתואר שני בתנ"ך במכללה האקדמית לחינוך גבעת
וושינגטון; המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר אילן
moshezi1934@gmail.com

עופר קיס

דוקטורנט בבית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
oferkis58@gmail.com

ד"ר אלה שובל

החוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון והמכללה האקדמית בווינגייט
elas@wincol.ac.il

קרן ששונקר

דוקטורנטית בבית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
sassonkern@gmail.com

לדרך השימוש בפעלים המקראיים גר"ש ו-של"ח: משחק-רדיפה במגרשן של מילים סמי-נרדפות

משה צפור

תקציר

לפעלים הגזורים מן השורש של"ח יש במקרא גוונים ושימושים שונים, ביניהם גם בהוראה של גירוש. כאן רצוננו להצביע על שימוש מתוחכם בפועל זה, לעתים כשהוא בסמיכות מקום לשורש גר"ש, לעתים כשהוא עומד לעצמו.

תארנים: השורשים של"ח, גר"ש; משחקי מילים

מאמר זה נולד כתוצר-לוואי של ספר ההולך ונכתב: **הקבלות ומערכת השוואות במקרא**.¹ אחד העניינים שצצו מתוך עיסוק בספר בראשית, הוא זוג השורשים של"ח ו-גר"ש והתייחסותם זה לזה, בין ששניהם מופיעים בסמיכות זה לזה, בין שהשורש של"ח נמצא לבדו.

---

* אני מבקש להודות לד"ר שולה אברמסקי על שקראה את המאמר והאירה עיני בדברים הרבה. במאמר זה הטקסט המקראי המנוקד שאוב מתוך התוכנה המקוונת **מקראות גדולות הכתר**, בההדרת פרופ' מנחם כהן, אוניברסיטת בר-אילן, גרסת 2009.

1 פרק מתוכו עומד לראות אור בכותרת: "המוטיב 'אשתי-אחותי ומלך'. שלושה סיפורים וארבעה וקריאה אחרת", שאנן (תש"ף). ראו עוד להלן הערה 13.

מספר המופעים של השורש גר"ש במקרא אינו גדול (כ-45). הוראתו ברורה: סילוק; להוציא כמה מופעים השייכים לשורש נבדל שעניינו, כנראה, כמו 'געש', 'סער'.²

לעומת זאת, במקרא מצויים למעלה מ-900 מופעים של פעלים ושמות הגזורים מאותיות השורש של"ח, בהוראות ושימושים שונים.³

גירושין ושילוח

נפתח בנושא פירוק קשר נישואין בחוק ובנוהג של תקופת המקרא. לא נעסוק כאן באספקט הסוציולוגי או הדתי אלא בעיקר במינוח. בלשון הבתר-מקראית המינוח המקובל הוא 'גירושין'. בפועל, הפעלת תהליך זה נתונה רק בידי האיש ולא בידי האישה.⁴ השורש המשמש במקרא לפעולה זו, החל מן החוק בספר דברים כד 1-4,⁵ וכלה בסיפורת, במליצה המקראית הוא של"ח בבניין פיעל, כדלקמן:

"וְכָתַב לָהּ סֵפֶר פְּרִיטָת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְחָהּ מִבֵּיתוֹ" (דב' כד 1; = שם, פס' 3).

ובהתאם לזה, כמטאפורה, המתייחסת אל מלכות אפרים כאישה נואפת:

2 ראו, למשל, מ"צ קדרי, **מילון העברית המקראית: אוצר לשון המקרא מאל"ף עד תי"ו**, רמת-גן תשס"ז, עמ' 167.

3 שורש זה נדון כפרק בפני עצמו אצל שולה אברמסקי, **גיבורות הצללים ביצירה פסיכולוגיסטית מקראית. סיפורן של מילים בעלילות יוסף ואנשי ביתו**, ירושלים תשע"ז, עמ' 31-47. מיון הפועל של"ח בבניין פֿעל ובבניין פֿעל (הכולל גם את בניין פֿעל) לפי ההוראות שונות - עמ' 31. אברמסקי דנה גם בשימוש הספרותי בשורשים הללו בסיפורי יוסף בספר בראשית. אכן יש להזהר מהכנסת כל המילים שהשורש שלהן הוא האותיות של"ח לתוך סל אחד. האמנם כולן מאותו שורש עצמו? במילונים המקראיים השונים יש פירוט המילים הללו ושימושיהן בתוך ההקשרים המגוונים. מילון משובח לקורא העברי: קדרי, **מילון העברית המקראית** (לעיל בהערה 2). חשוב לשים לב לצירופים שבהם המילה נמצאת (צירופים כבולים). ענייננו במאמר זה רק לשורש של"ח בהוראה של 'הרחיק מעליו' - בגוונים השונים.

4 כשם שבמקרא האיש הוא ה'לוקח' אישה (או 'נושא אישה' - במשמע של יצירת קשר חברתי ומשפטי מחייב ביניהם), ואין האישה לוקחת איש. כך גם מי שיוצר את הגירושין/השילוח וכותב ספר כריתות הוא האיש. אין במקרא מעמד של גבר 'גרוש'. מקרה יוצא דופן, לכאורה, בסיפור על גירוש הגר וישמעאל, שבו אמו היא הלוקחת לו אישה (בר' כא 21). אבל לא ניזקק כאן לסוגיה זו. לעניין מילים נרדפות, בידול סגנוני או סמנטי ראו: יוסי פּרָץ, "על המילים הנרדפות במקרא", **לשון ומסורת**, הוצאת מכללת אורות ישראל, אלקנה תשע"ט, עמ' 57-78; הנ"ל, בתוך: דף שבועי, אוניברסיטת בר-אילן, פרשת בוא, תש"ף, מס' 1354.

5 למעשה החוק בספר דברים עוסק אך ורק באיסור על החזרת גרושה אל אישה - אחרי היותה לאיש אחר, אם הלה גם הוא גירשה. נוהל הגירושין משתמע מתוך פסקה זו, חלקית, רק בעקיפין: האיש כותב לה 'ספר כריתות' ונותן בידה, ומשלח אותה מביתו.

"הן [=אם] יִשְׁלַח אִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ וְהִלָּךְ וְהִלָּכָה מֵאִתּוֹ וְהָיְתָה לְאִישׁ אַחֵר, הַיָּשׁוּב אֵלֶיהָ עוֹד?!"⁶ הלאו חֲנוּף תִּחַנַּף הָאָרֶץ הַהִיא! (יר' ג 1). מעמדה של אותה אישה במטאפורה חמור יותר: "וְאֵת זְנִית רְעִים רְבִים!". ובהמשך המטאפורה (ביחס לאחותה של אותה אישה, מלכות יהודה): "וְאָרָא [=] וְתָרָא,⁷ מלכות יהודה] כִּי עַל כָּל אֲדוֹת אֲשֶׁר נֶאֱפָה מִשְׁבָּה יִשְׂרָאֵל שְׁלַחְתִּיהָ, וְאֵת אֶת סֵפֶר פְּרִיתֶיהָ אֵלֶיהָ – וְלֹא יֵרָאֶה בְּגֵדָה יְהוּדָה אַחֻתָּהּ, וְתִלְךָ וְתִזְנֶן גַּם הִיא; וְהָיָה מִקָּל זְנוּתָהּ וְתִחַנַּף אֶת הָאָרֶץ" (ג 8-9).

אותו לשון בתוכחתו של הנביא: "אִי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוֹת אִמְכֶם אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיהָ? ... וּבִפְשָׁעֵיכֶם שְׁלַחְתָּ אִמְכֶם" (יש' נ 1). אכן, כאן היפוכו של דבר: האישה "שְׁלַחְתָּ", אבל לא בגלל מעשיה, אלא בשל פשעי בניה.⁸

חלק מעונשו של אדם אשר "הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל" הוא: "וְלוֹ תְהִי לְאִשָּׁה, לֹא יוּכַל לְשַׁלַּחָהּ כָּל יָמָיו" (רב' כב 19). אותו עונש מוטל גם על אנס (כב 29).

בסיפורת: "וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֲתָן מִשָּׁה אֶת צִפְרָה אִשְׁתּוֹ מִשָּׁה, אַחֵר שְׁלוּחֶיהָ" (שמ' יח 2).⁹

6 בנקודה זו יש סטייה מסוימת מן הבסיס בחוק אשר בספר דברים, שעליו בנויה המטאפורה, שכן השאלה הרטרורית הצפויה צריכה הייתה להיות מעין 'היכול עוד להשיבה אליו?'. בהמשך הפסוק נאמר: "וְיָשׁוּב אֵלָי"; ומסתבר שזו חזרה על התמיהה אשר בראשית הפסוק. אולם קיימת גם תפיסה אחרת, לפיה כאן מציג ה' את אהבתו לעמו, הגוברת על החוק הכתוב בתורתו שלו - חוק האוסר השבת גרושתו אם בינתיים הייתה לאיש אחר; ומקל וחומר אם זנתה 'עם רעים רבים'. זו דעת רש"י (על-פי בבלי, יומא פו ע"ב, הלמד מכאן על כוחה של תשובה). כך גם פרשנים אחרים, מבני ברית ושאנים בני ברית. הם קוראים את המילים "וְיָשׁוּב אֵלָי" כמשפט חיווי ולא כתמיהה. דעות שונות בטעם החוק בספר דברים, ראו: מ' צפור, "על גירושין ועל חידוש נישואין", בתוך: מ' גרובר ואחרים (עורכים), **תשורה לצפריה**, באר שבע תשע"ג, עמ' 345-358; Moshe A. Zipor, "Divorce and Restoration of Marriage (Deut. 24:1-4)", *Zeitschrift für Altorientalische und Biblische Rechtsgeschichte* 20 (2014), pp. 127-140; ע' מינקה, "התנהגות האל לאור איסור השבת גרושה: ההפתעה הנורמטיבית כאמצעי רטורי בהושע ב", **בית מקרא** סד (תשע"ט), עמ' 311-333.

7 ראו BH; כך כבר קבע שד"ל; ראו גם: ש' ורגון, **שמואל דוד לוצאטו, ביקורתיות מתונה בפירוש המקרא**, רמת-גן 2013, עמ' 118-119; 221.

8 ראב"ע הצביע על הניגוד שבין דברי הנביא כאן לבין דברי ירמיהו (המובאים למעלה), והוא מיישב: דברי ישעיה נ 1 מוסבים על מלכות יהודה, שהרחקתה זמנית, וסימן לכך, שלא ניתן לה 'ספר כריתות', ואילו דברי ירמיהו על גירוש מוחלט וסופי מתייחסים להגליית עשרת השבטים. (רד"ק אימץ גישה זו בשינוי-מה). פתרון אחר לר' יוסף קרא (בן זמנו ותלמידו של רש"י). הוא פותר את דברי ישעיהו, שאלו הם דברי המענה של עם ישראל לאומרים שהאל הרחיק את היהודים מעליו: 'היכן ספר הכריתות?! אין אלו גירושין וניתוק, אלא כמי שכועס על אשתו לשעה, ולמחר מתפייס ומחזירה. ניכר שמובלע כאן הפולמוס היהודי - נוצרי אודות מעמדו של העם היהודי לפני האלוהים.

9 אכן, ייתכן שאין כאן עניין של הרחקה לצמיתות אלא של החזרתה למקומה; ראו למשל: קדרי, **מילון** (לעיל בהערה 2), עמ' 1098.

למעמדה של גרושה

וכנגד, קיים במקרא התואר 'גרושה' במקומות הללו – כולם בחוקי הכוהנים:

”אִשָּׁה זִנְיָה וְחֻלְלָה לֹא יִקְחוּ, וְאִשָּׁה גְרוּשָׁה מֵאִשָּׁה לֹא יִקְחוּ” (ויק' כא 7).

על 'הכהן הגדול מאחיו' נאמר: ”אֲלֹמְנָה וְגְרוּשָׁה וְחֻלְלָה זִנְיָה – אֵת אֵלֶּה לֹא יִקַּח” (כא 14).

בהבדל-מה קובע החוק בספר יחזקאל: ”וְאֲלֹמְנָה וְגְרוּשָׁה¹⁰ לֹא יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים... וְהָאֲלֹמְנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה אֲלֹמְנָה מִכֶּהֱן יִקְחוּ” (יח' מד 22).¹¹

צמד המונחים 'אלמנה וגרושה' נמצא בתוך חוק נוסף הקשור בכוהנים: ”וּבַת כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה אֲלֹמְנָה וְגְרוּשָׁה, וְזָרַע אִין לָהּ, וְשָׂבָה אֶל בֵּית אָבִיהָ כְּנַעוּרֶיהָ: מִלְחָם אָבִיהָ תֹאכֵל” (ויק' כב 13).

בתוך חוק מתחום אחר שאינו קשור בכוהנים (באותו קורפוס): ”וְנָדָר אֲלֹמְנָה וְגְרוּשָׁה – כֹּל אֲשֶׁר אָסְרָה עַל נַפְשָׁה יָקוּם עָלֶיהָ” (במ' ל 10).

סילוקה של הגר מבית אברהם – 'גירוש' או 'שילוח'?

והנה צירוף מעניין של שימוש בשני השורשים ה'סמי-נרדפים' הללו, של"ח ו-גר"ש; נביא את המסופר כלשונו (בר' כא):

כא 10: וַתֹּאמֶר [שרה] לְאַבְרָהָם: גֵּרֶשׁ הָאֵמָה הַזֹּאת וְאֵת בְּנָהּ [...]

11: וַיִּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אֹדֶת בְּנֹו.

אברהם ניצב עתה בפני דילמה קשה. שתי נשיו, שתיהן אימהות ילדיו. 'גרש' – כפי שרה הזועמת; 'הָאֵמָה הַזֹּאת', "בְּנָהּ". אך לאברהם זהו "בְּנֹו". רק אחרי אישורו של האלוהים לתביעת שרה בדרך שהניחה את דעתו (פס' 12-13), נעתר לה אברהם; אך כמה חמלה מתגלית באופן שבו הוא מבצע את המוטל עליו – כמי שכפאו שד. הבה נאזין ללשונו של הכתוב:

10 צמד המונחים 'אלמנה וגרושה' נמצא בתוך חוק נוסף הקשור בכוהנים: ”וּבַת כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה אֲלֹמְנָה וְגְרוּשָׁה, וְזָרַע אִין לָהּ, וְשָׂבָה אֶל בֵּית אָבִיהָ כְּנַעוּרֶיהָ: מִלְחָם אָבִיהָ תֹאכֵל” (ויק' כב 13).
בתוך חוק מתחום אחר שאינו קשור בכוהנים (באותו קורפוס): ”וְנָדָר אֲלֹמְנָה וְגְרוּשָׁה – כֹּל אֲשֶׁר אָסְרָה עַל נַפְשָׁה יָקוּם עָלֶיהָ” (במ' ל 10).

11 בתלמוד ניסו ליצור תיאום בין המקורות הללו באמצעות ביאור המילה "מִכֶּהֱן": "מן המשיאים לכהונה" (מקרב אלו אשר רשאי כוהן לשאת לאישה; בבלי, קידושין ע"ב).

14: וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר, וַיִּקַּח לֶחֶם וְחֶמֶת מִיָּם, וַיִּתֵּן אֶל הַגֵּר, שֶׁם עַל שְׂכָמָה וְאֵת הַיֶּלֶד וַיִּשְׁלַחָהּ.

דומה, שבמכוון נוקט כאן הכתוב את שני הפעלים המגדירים מעשה של שילוח/ גירוש אישה מבית אישה בכדי להבחין בין כוונתה של שרה לבין מעשהו של אברהם. אברהם 'משלח' את הגר ואת הילד; אינו 'מגרש'. ואין כל חשיבות לכך אם הקשר המשפטי-פורמלי בין הגר, אם בנו הבכור, ובין אברהם, ועתה התרת הקשר, הם בדמות נישואין 'פורמאליים' והתרתם; אבל אין ספק שההבדל בין שני השורשים בהקשר זה יש לו משמעות עניינית. יושם לב גם לזה, שהתיאור בפס' 14 מהדהד את סיפור העקידה של בנו האחר של אברהם (כב 3).¹²

גירוש/ שילוח האדם מגן עדן¹³

אחרי שהאדם עבר על הציווי שלא לאכול מפרי עץ הדעת, וכדברי האל, "הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד מִן הַבְּהֵמָה" (בר' 22; בדיוק כדברי הנחש, ג 5), נשקפת סכנה ממשית: "וַיִּעַתָּה פֶּן יִשְׁלַח יְדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים, וְאָכַל – וַחַי לְעֹלָם!"; וכך ייהפך להיות 'אלוהים' נוסף על הארץ (פס' 22)... ולכן ננקט הצעד הבא:

בר' ג 23: וַיִּשְׁלַחְהוּ ה' אֱלֹהִים מִגֵּן עֵדֶן לְעֹבֵד אֶת הָאָדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׂם;

24: וַיִּגְרֶשׁ אֶת הָאָדָם...

עתה הטקסט פתוח לפרשנות באחת משתי אפשרויות: (א) פס' 24 הוא ביאור של הפועל "וַיִּשְׁלַחְהוּ" בפס' 23 (וכאמור, השורש של"ח כשלעצמו הוא דו-משמעי); (ב) אלו שני עניינים שונים: האחד, שניתנת לו עתה תעסוקה חדשה, בתנאים פחות נוחים (ראו פס' 17-19), והשני, גירוש מגן-עדן, והפקדה ("וַיִּשְׁכַּן") של הכרוכים ו'להט החרב המתהפכת' לשמור שלא יוכל להגיע אל עץ החיים (פס' 24). הלשון "וַיִּשְׁכַּן" מציינת הושבה בדרך קבע.

12 נושא מעניין לעצמו הוא מחאתו השתוקה של אברהם כנגד הדרשה לגרש את בנו האחר, ישמעאל, שגם הוא 'יחיד', 'אהוב' (ראו יז 16, 18) והחמלה כלפיו וכלפי אמו. אין הוא מביע רגשות מעין אלה כאשר הוא נתבע לעקוד את בנו האחר, יצחק. התיאור הרגשי, "... אֵת בְּנִי, אֵת יְחִידִי אֲשֶׁר אָהַבְתִּי, אֵת יִצְחָק" (כב 2) נאמר בפיו של ה', המעמיד את אברהם בניסיון קשה ודילמה חמורה, ואברהם מציית מיד, ללא מחאות. אכן, אלו שני מצבים שונים: כאן הציווי ניתן מאת ה' עצמו. לבעלי המדרש יש כאן כר נרחב לתאר את המתחולל בתוך נפשו של אברהם.

13 ראו בהרחבה מאמר דיגיטלי באתר של מכללת גבעת וושינגטון: "הגירוש מגן עדן - תרשים לקריאה בתנ"ך בדרך אחרת"; ראו: <http://www.washington.ac.il/rashutmechkar/files/2019/07/> בראשית ב-סיפור-גן-עדן-מאמר--25משה-2019-7-16.pdf

מן ה'שילוח' של שְׂרֵי אֵל ה'שילוח' של ישראל ממצרים

מכאן לשימוש בהקשר אחר. כבראשית יב מסופר על אברם ושרי במצרים, על פרעה הלוקח את שרי לו לאישה, והוא 'מיטיב' לאברהם. ה' "מַנְגֵּעַ" את פרעה ואת ביתו ב"נְגָעִים גְדֹלִים". ואז קורא פרעה לאברהם לשיחת נזיפה על שהכשיל אותו בכך שהציג את שרי כאחותו, והוא חותם: "וְעַתָּה הִנֵּה אֲשַׁתְּךָ – קַח וְלֶךְ!" (יב 14-18). ועתה לענייננו. סיום הפרשה: "וַיִּצְוּ עָלָיו פְּרֻעַה אֲנָשִׁים, וַיִּשְׁלְחוּ אֹתוֹ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ" (יב 19-20). מה טיבם של אותם 'אנשים' ומה היה תפקידם? מהי המשמעות של אותו 'שילוח'? האם היה זה 'מתן רשות ללכת', ואותם 'אנשים' נועדו ללוותם בדרך כבוד (השוו דברי הנזיפה של לבן ליעקב, שברח מבלי להיפרד מאבי נשותיו; בעוד שכוונתו של לבן – לדבריו – הייתה: "וְאֲשַׁלְּחֶךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂרִים בְּתַף וּבְכִנּוּרִי"; 'בר' לא 27); או אולי היה זה גירוש, וה'אנשים' הופקרו לדאוג שאברם ושרי יוצאים מגבולות הממלכה על מנת שלא לחזור?

הנהה בסיפורי ישראל במצרים בספר שמות יש הדהוד לפרשה זו.

שמ' יא 1: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: עוֹד נִגַע אֶחָד אָבִיָּא עַל פְּרֻעַה וְעַל מִצְרַיִם אַחֲרַי כִּן יִשְׁלַח אֶתְכֶם מִזֶּה; כִּשְׁלַחוֹ כְּלָה גֵרֶשׁ יִגְרֶשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה."

ההיגד האחרון נראה כהבהרה, מהו אותו 'שילוח': לא 'רש' לכם ללכת, אלא 'גרש' יִגְרֶשׁ.¹⁴

ובדומה לזה:

שמ' ו 1: "עַתָּה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפָרְעֵהָ, כִּי בִיד חֲזָקָה יִשְׁלַחֶם, וּבְיַד חֲזָקָה יִגְרֶשׁם מֵאֶרְצוֹ."

מעניין ביותר הוא משחק המילים בפסקה שמ' י 3-11. משה ואהרן מציגים בפני פרעה את דרישתו של ה':

י 3: "שִׁלַּח עָמִי וַיַּעֲבֹדְנִי!"

14 המשמעות של המילה 'כלה' בפסוק זה אינה בטוחה; האם היא במשמע של 'בהחלטיות', כמו למשל בשמ"א כ 33, או של 'כילוי', כמו יח' כ 17 (אותה בעיה בבראשית יח 21). שאלה נוספת: האם היא מתחברת בפסוק זה עם המילה 'כשלחו' או עם 'גרש יגרש', או שזו מילה העומדת בפני עצמה (ויש אפוא מקום להטיל פסיק לפני ולחריה)?

עבדי פרעה שוטחים בפני פרעה את מצוקתם:

י 7: "עד מתי יהיה זה לנו למוקש?"

שֶׁלַח אֶת הָאֲנָשִׁים, וַיַּעֲבְדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם! הֲטָרַם תִּדַע כִּי אֲבָדָה מִצְרַיִם?!"

אך כך משיב פרעה למשה ולאהרן:

י 10-11: "יהי כן ה' עמכם, כאשר אשלח אתכם ואת טפכם; ראו, כי רעה נגד פניכם.

לא כן; לכו נא הגברים ועבדו את ה' – כי אתה אתם מבקשים!"

ומיד מוסיף לדבריו מעשה:

י 11: "וַיִּגְרַשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פְרַעֲהוּ".

גם אחרי מכות אחרות שניתכו קודם לכן על המצרים ושהביאו לנכונותם לקבל את דרישות משה ואהרן, בוטלה הסכמתם מיד עם סור המכה מעליהם (כגון שמ' ח 4, 11; ט 28, 35). אך בפסוקים הנזכרים כאן, מובלט המהפך בהלוך הרוחות באמצעות משחק-המילים בכפל המשמעות של השורש של"ח.

לאחר המכה הקשה ביותר, מכת בכורות, חלה התפנית:

יב 33: "וַתַּחֲזֹק מִצְרַיִם עַל הָעַם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן הָאָרֶץ, כִּי אָמְרוּ: כָּלְנוּ מֵתִים!"

אך ראו את ההמשך, אחרי שבני ישראל יוצאים מן הארץ:

יד 5: "וַיִּהְיֶה לְבַב פְּרַעֲהוּ וַיַּעֲבְדֵנוּ אֶל הָעַם וַיֹּאמְרוּ: מַה זֹּאת עֲשִׂינוּ, כִּי שַׁלַּחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעֲבָדֵנוּ?!"

ה'שילוח' בחיפזון את ישראל, מתוך חרדת "כלנו מתים!", ומשמעותו למעשה גירוש (ראו גם יב 39), הפך עד מהרה לתחושה של "שלחנו" [אפשרנו ללכת' – מתוך אוילות] את ישראל מעבדנו!¹⁵

15 יושם לב לכך, שקודם לכן דרשו מצרים מפרעה: "שֶׁלַח אֶת הָאֲנָשִׁים [כדי ש] יַעֲבֹדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם!" (7); לאחר מכת בכורות (יב 33) אינם תולים עוד את שילוחם של ישראל בזה שיציאתם מיועדת רק כדי לעבוד את אלוהיהם. האירוניה היא, שעתה נזעק פרעה על ששחררו מלעבוד את מצרים. לאירוניה צד שני: דברי חרטה משמיעים גם ישראל, אשר זה עתה יצאו ממצרים 'ביד רמה', כאשר הם רואים את צבא מצרים רודף אחריהם, וכך הם מטיחים בפני משה: "הַמְּכַלֵּי אֵין קִבְרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָּר? מַה זֹּאת עֲשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם? הֲלֹא זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ

האם 'שלחו' את יצחק בכבוד או גרשו אותו?

יצחק יושב בארץ פלשתים, נאחז במקום, זוכה להצלחה כלכלית רבה ומעורר את קנאתם של יושבי המקום (בר' כו 12-14). בשל כך מצווה עליו אבימלך מלך פלשתים: "לך מעֲמֹנֹה, כִּי עֲצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד" (פס' 16); ויצחק נאלץ לנדוד אל מקום אחר. מאוחר יותר באים אליו אבימלך ושר צבאו לביקור, אך יצחק הפגוע מביע את עלבונו:

פס' 27: "מִדְּוַע בָּאתָם אֵלַי? וְאַתֶּם שָׁנַאתֶם אֹתִי וְתִשְׁלַחֲנִי מֵאַתְכֶּם!".

ה'אורחים' מבארים, שהם רואים כי ה' עימו, ולכן הם מבקשים לכרות אתו ברית ("אֶלֶּה", פס' 28):¹⁶

כו 29: "אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רֵעָה,¹⁷

כָּאֲשֶׁר לֹא נִגְעָנוּךָ,¹⁸

וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמָּךָ רַק טוֹב, וְנִשְׁלַחְךָ בְּשָׁלוֹם."

והם מוסיפים דברי חנופה: "אֶתָּה עֵתָּה בְּרוּךְ ה'".

דבריו של אבימלך נראים מופרכים, במיוחד נוכח התנהגותו המתוארת קודם לכן. הוא בוודאי תומך יתדותיו בפרשה שהתרחשה קודם, אחרי שיצחק הציג את רבקה אשתו כאחותו, וכמעט הביא אנשים לידי מכשול (פס' 7-10). אבימלך נזף בו, אך מצווה את כל עמו: "הִנְגַעַ בְּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוֹמָת!" (פס' 11). המשתמע, שהם רשאים להישאר במקום ללא הגבלה. ה'שילוח' (פס' 16) – שכמותו כגירוש – אירע לאחר תקופה ארוכה, ומטעמים שונים לגמרי. האמנם לזאת ייקרא "וְנִשְׁלַחְךָ בְּשָׁלוֹם" ?

אך נראה שמאזן הכוחות השתנה, ועתה אבימלך הוא המבקש את חסדי האיש אשר ה' אתו. יצחק מתפייס, עושה להם משתה. ולמחרת –

בְּמִצְרַיִם, לְאֹמֶר: חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנִעַבְדְּהָ אֶת מִצְרַיִם, כִּי טוֹב לָנוּ עֲבַד אֶת מִצְרַיִם מִמֶּתְנוּ בְּמִדְבָּר! (יד 11-12). אכן, זייהפך לבב העם אל פרעה' (השוו יד 5)...

16 המילה "אֶלֶּה" במקרא מציינת שבועה חמורה, וכן ברית ובתוכה העונשים על הפרתה, וכמו כן במשמעות של קללה, זו שתחול על מי שלא מקיים את כללי הברית.

17 זו לשון מקוצרת של שבועה והשבעה. לא נוסף כאן אותו חלק אינטגרלי, שהרבה פעמים אינו נאמר במפורש, אבל הוא משתמע מאילו – מילות איום בעונש. כך במקרה שלפנינו, כאילו אומרים: 'כה יעשה לך אלוהים וכה יוסיף [עונש, פורענות], אם תעשה עמנו רעה'. ראו שמ"א 17 ג; שמ"ב 35, ועוד כהנה. וכך יש אפוא להבין את בר' יב 22-23. ואגב, בהתאם לזה יש לקרוא את תה' צה 11 (ראו גם במ' יד 21-23).

18 למילותיו אלה של אבימלך, "לא נגענוך", יש גם אסוציאציה עם שימוש אחר בשורש נג"ע, כמו בבראשית יב 17.

כו 31: וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֶּקֶר, וַיִּשְׁבְּעוּ אִישׁ לְאַחֵיו, וַיִּשְׁלַחֶם יִצְחָק, וַיֵּלְכוּ מֵאֵתוֹ בְּשָׁלוֹם .

עתה יצחק הוא המשלח – וזהו 'שילוח' מסוג אחר, לא כמעשהו של אבימלך.

***

המשתמע מהדוגמאות שהבאנו, שהפועל של"ח משמש במגוון הוראות, לעתים במשמעויות מקוטבות: יש שהוא מורה על משמעות שלילית, כוחנית, במקביל ל-גר"ש, אך מצינו שהוא משמש גם בהוראה חיובית של לוי בדרך של כבוד. מנעד הוראה זה אינו מתברר אלא מתוך עיון מעמיק בהקשר, אך עדיין קיימים מופעים שהמשמעות עשויה להתבאר לכאן ולכאן. ויש אשר הסופר המקראי נוקט במכוון את שני השורשים הללו יחדיו, ובכך מוסיף משמעות סמויה נוספת לדבריו.

